

091=163.41(497.11)"15/16"

811.163.1'373.231"15/16"

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.21>**ДРАГАНА С. НОВАКОВ***

Државни универзитет у Новом Пазару

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

ГРЧКА И ГРЦИЗИРАНА ЛИЧНА ИМЕНА У *ПОМЕНИКУ*
МАНАСТИРА КРУШЕДОЛА (XVI/XVII ВЕК)
МСПЦ 240**

У раду се скреће пажња на грчка и грцизирана лична имена која су забележена у *Поменику манастира Крушедола* МСПЦ 240 (XVI/XVII век) и указује на то колико су се она фонетски и морфолошки адаптирала у српском језику, односно у поменутој рукописној књизи. Лична имена су класификована према моделу професора Радојице Јовићевића, односно према старим именичким основама, онако како је он то учинио, сагледавајући адаптацију поменутих имена у старословенском језику.

Кључне речи: Поменик, грчка имена, грцизирана имена, манастир Крушедол, XVI/XVII век, Радојица Јовићевић.

* dragananovakov1@yahoo.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту *Свети Сава у српској култури и духовности* који реализује Одељење за светосавске студије Центра за црквене студије у Нишу. Овај текст, делимично измењен, представља одељак из докторске дисертације, коју сам израдила под руководством проф. др Бранкице Чигоје на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Идеју за формулацију теме докторске дисертације *Филолошка и ономастичка анализа Поменика манастира Крушедола (XVI век)* дао ми је професор Радојица Јовићевић на чему му и овом приликом, још једном захваљујем.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ.

„Поменници – (поменњини) црквене, богослужбене књиге које су средњо-вековни српски писари састављали за потребе чинодејствовања свештеника у олтару пре почетка Божанствене литургије (на светој Проскомидији) када се распоређује евхаристијски хлеб на дискосу, улива вино у свети путир и помињу имена живих и упокојених хришћана.”¹ То је, заправо, зборник, парусија² са именима почивших и живих чланова владалачких породица српске средњовековне државе, српских светитеља, црквених достојанственика, монаха, свештеника, ктитора, духовне и световне властеле, као и обичних мирјана, али и свих оних који су својим делима заслужили црквени помен и јавно помињани за време богослужења (Новаков 2017: 9).

Лична имена представљају важан материјал за проучавање пре свега, фонетских особина српскога народнога језика јер се најчешће фонеме из неког другог, страног језика прилагођавају нашем језику, односно његовом фонемском саставу.

Према речима професора Радојице Јовићевића грчка и грцизирана лична имена у старословенским споменицима одражавају судбину грцизама у старословенском језику, али имају и своје специфичности. Наиме, имена су се на различите начине прилагођавала свим фонетским законима и граматичкој структури. Она су се некада преузимала буквално, транслитерацијом, у случајевима када су грчка слова замењивана словенским (што је било могуће ако је постојала гласовна подударност у старословенском језику). Међутим, ако је постојала гласовна разлика, долазило је до фонетске адаптације грчких и грцизираних личних имена, односно за поједине гласове тражени су одређени словенски еквиваленти (Јовићевић 1992: 8–9). Такође, поменута имена у старословенском језику у извесној мери одражавају и утицај народног словенског говора у одређеном споменику (Јовићевић 1992: 160).³

У *Поменнику манастира Крушедола* МСПЦ 240 (XVI/XVII век) који је био предмет наше анализе, а на основу целокупнога материјала, закључили смо да су у знатној предности лична имена несловенскога порекла, тзв.

¹ О поменицима в. више у Даниловић (1999: 551).

² Реч парусија јесте грчка (*παρουσία*) и има више значења. Једно од њих јесте и помен, тј. „црквени обред – онима који нису више на овоме свету” (Давидов 1994: 5).

³ Према речима Јасне Влајић-Поповић проучавање грцизама у српском језику „може се спроводити на више нивоа – у оквиру етимолошких истраживања алоглотске лексике самог српског језика, или у оквиру проучавања грцизама у општем балканском контексту, евентуално у оквиру разматрања грцизама у словенским језицима, али исто тако и на чисто теоријском нивоу – у светлости теорије језика у контакту. Без обзира на то о ком се ракурсу ради, свако иоле систематско проучавање на једном нивоу истовремено доприноси свим поменутиим аспектима” (2011: 197).

хришћанска (којих је укупно 2830, док је имена словенскога порекла 1044),⁴ која показују различите степене фонетске и морфолошке адаптације. Наравно, сва имена нису и истога степена прилагођености српском ономастичком фонду. Нека од њих немају каснијих потврда у српском народном језику или су данас сасвим ретка.

На именске прилике најмоћније су деловале верске прилике. Са примањем хришћанства код нас, поступно су се почела одомаћивати библијска и светачка, тј. несловенска имена, која данас постоје у читавом хришћанском свету⁵ у истом или модификованом облику. Према Николи Родићу, најпре су прихваћена имена хришћанских светитеља, тј. она која су била везана за богослужење, а нарочито она која се односе на Новозаветне догађаје (1973–1974: 95).

Милица Грковић истиче да је већина хришћанских имена која су Срби примили везана за светитеље Истока, а мање Запада. У средњем веку у именослову код Срба налазила су се хришћанска имена разних категорија која су стизала преко Византије. Старозаветна имена у средњовековној Србији нису била нарочито заступљена, него су прихваћена нека од њих (Грковић 2001: 167–168). Међутим, имена Христових апостола, јеванђелиста и других следбеника налазила су се у српском средњовековном именослову (Грковић 2001: 168).⁶

Наиме, време од најстаријих сачуваних старословенских споменика из X, па до XVI века, када је започето писање *Поменика манастира Крушедола*, није кратак период у коме не би могло доћи до евентуалне адаптационе модификације тих личних имена у складу с историјским развитком српскога језика. Зато ће се у раду узети у обзир сва властита имена ове категорије (без назначавања њихове фреквенције) из ове рукописне књиге и њихови ликови.

Жарко Муљачић сматра да су са становишта модерне лингвистике тзв. црквена лична имена страна само дотле, док нису асимилована. Дакле, у доба покрштавања, или, док неко ново црквено име не уђе сасвим у оквире фонолошкога система језика примаоца, добије евентуално словенске суфиксе и сл.⁷

На основу поменичког материјала сагледаћемо колико је имена грчког порекла присутно међу приложницима у *Поменнику манастира Крушедола*,

⁴ О свим именима в. више у: Новаков 2017: 99.

⁵ О прилагођавању старогрчких личних имена и њиховом поређењу са словенским именима, в. више у: Горпинић 2006.

⁶ Ј. Влајић-Поповић истиче да се „грцизми у српском језику у односу на остале позајмљенице издвајају не само по великој разноврсности времена и путева њиховог продирања, већ и по постојању два нивоа продирања утицаја, ученом и народном. Ово последње двојство потенцирано је и грчком диглосијом која је била веома изражена још од раног средњег века” (2009: 378).

⁷ Ж. Муљачић наводи лична имена, попут, *Катица*, *Иво*, *Матко*, истичући да су она не мање хрватска данас, него *Ведран*, *Ненад*, *Драго* и сл. „Ова последња су у први мах мотивирана, али се с временом та мотивираност губи и на њу нитко више не мисли” (1963: 118).

односно у северном делу Србије, током XVI и XVII века, тачније, колико се таквих имена прилагодило српском језику у том периоду. Узећемо у обзир имена црквених лица (која се налазе на почетку Поменика и којих је више), али и народна, која су понели приложници, обичан свет (и налазе се у другом делу рукописне књиге).

Имајући све ово у виду задржали смо класификацију личних имена према старим именичким основама, онако како је то учинио професор Радојица Јовићевић приликом обраде адаптације грчких и грцизираних личних имена у старословенском језику, постављајући на тај начин, модел такве класификације у српској антропонији. Такву класификацију применили смо за лична имена у нашем Поменику.⁸

Фонетска и морфолошка адаптација личних имена.

С обзиром на чињеницу да су лична имена чешће била у свакодневној употреби, него остале лексеме, код њих је долазило и до различитих утицаја и промена. Према речима професора Р. Јовићевића „најбројнији тип календарских имена, код којих је у старословенским споменицима веома рано почео да се мења првобитни лик њихов, била су имена чији је грчки завршетак првобитно замењен словенским *-ии* (*-ијь*). Унутар ове групације разликује се неколико подгрупа према вокалу који се налазио испред *-јь* и који је касније утицао на даљу судбину грчких и грцизираних личних имена у појединим словенским језицима, а пре свега у самим старословенским споменицима.”⁹

Када је реч о адаптацији страних личних имена потребно је раздвојити:

- а) фонетску
- и
- б) морфолошку адаптацију.

Фонетска адаптација огледа се у следећим карактеристикама: иницијалне групе *-ia-*, *-ie-*, *-io* у старословенским ћирилским споменицима имају супституцију са *иѣ-*, *ие-*, *ио-* (ија, ије, ијо и сл.), што није одговарало духу словенског језика. Каснијем народном изговору одговарају адаптације типа *ја-*, *је-*, *јо-*. У случају да име почиње вокалом (грчко *ε*) у српском језику, као и у старословенском развијало се протетичко *ј*.

Говорећи о употреби грчкога слова *ξ* у споменицима послересавскога периода у несловенским речима, професор Јасмина Грковић-Мејџор истиче да то постаје норма (1993: 43), а што показује пример личнога имена, *Млаξѣиѣ* 8,¹⁰ које се у нашем материјалу бележи само са поменутом графемом.

⁸ Јовићевић 1992.

⁹ Јовићевић 1995: 74.

¹⁰ Примере у тексту даваћемо црквенословенским фонтом онако како су забележена на листу ректо или версо, са једном потврдом, али у номинативу, а не у акузативу како су углавном

Према речима професора Р. Јовићевића, највећи број личних имена странага су порекла и представљају старословенско наслеђе грчких и грцизираних личних имена која су се, улазећи у старословенски језик, прилагодила словенској граматичкој структури углавном на два начина: чешће морфолошком адаптацијом, односно, ослањајући се на словенске личне апелативе и ређе деривационом адаптацијом, то јест, суфиксално, ослањање – у мери у којој је то било могуће – на постојећа словенска лична имена (Јовићевић 1995: 125).

Нека, пак, грчка и грцизирана *nomina propria* у појединим старословенским споменицима одступају и од једне и од друге адаптације, истиче проф. Р. Јовићевић (1992: 160). Најчешће су то *nomina propria masculina*, која се у грчком језику завршавају на -ιος (-ειος). Улазећи у старословенски језик морфолошком адаптацијом, ова лична имена су добијала завршетак -ијъ (Јовићевић 1992: 160).

Како старословенски језик није имао личних апелатива на -ијъ тај завршетак представља калк грчког суфикса -ιος (-ειος). Највећи број грчких и мањи број грцизираних властитих личних имена у старословенским текстовима завршава се управо тим вештачким калкираним суфиксом. То је, дакле, завршетак књишке природе (Вајан 1958: 303). Међутим, пролазећи кроз народни филтер, ова *nomina propria* су се лако ослобађала тог књишког завршетка -ијъ и у старословенским споменицима у којима је народни утицај изразитији – имају и ликове с окрњеном основом (Јовићевић 1995: 83).

Нека грчка и грцизирана лична имена ушла су у старословенски језик и са знатно измењеном основом. Ова имена су, у односу на њихов изворни грчки или грцизирани лик – *nomina cognata* (Јовићевић 1992: 160).

У нашем материјалу има личних имена од окрњене грчке основе, као што су на пример, *Дмитаръ* 81', *Игнатъ* 98 и сл. Ипак, код нас ће књишки завршетак -иј врло рано – чак и код монашких имена – бити замењен завршецима -ије и -ија (Маретић 1886–1887: 131–134), што показују и лична имена из нашег споменика, као на пример: *Янѡwniѡ* 20 *Виккнтiѡ* 19', *Димитрiѡ* 21, *Игнатiѡ* 15, *Макарiѡ* 17, али и: *Димитрiа* 22', *Виккнтiа* 16', *Игнатiа* 89', *Макарiа* 23 (којих је мање) и сл.

Тако је, рецимо, име *Гьургъ* 3 грчкога порекла. Изворни облик овога имена јесте *Γεώργιος*. Познато је да у грчком језику не постоји глас *ђ*. У савременом грчком језику то име се изговара *Γεοργος* (глас *ј* има фрикацију). У српскословенској (као и у глагољској) писмености тај грчки сугласник обично се обележавао словом *ђерв*, а налазио се по правилу испред самогласника *е* и

у поменицима записани. У табелама примере ћемо давати прво црквенословенским фонтом, а након тога биће дати њихови грчки еквиваленти.

и. У српскословенском језику поменуто име гласило је *Ђеорђије*, а народни облик јесте, *Ђурађ*.

Дакле, према професору Р. Јовићевићу, највећи број грчких и грцизираних личних имена ушао је у старословенски језик, као што је већ поменуто, морфолошком адаптацијом, односно ослањањем на словенске личне апелативе. Тако су се несловенска лична имена уклопила у старословенску деклинацију према словенским основама (1992: 13). Р. Јовићевић издваја:

- основе на -а мушка лична имена
 женска лична имена
- основе на -іа мушка лична имена
- основе на -ї женска лична имена
- основе на -ѡ мушка лична имена
- основе на -їѡ мушка лична имена

У погледу морфолошке адаптације страни (грчки и грцизирани) наставци могли су:

а) остати у неизмењеном облику (немају адаптацију)

Кириѡнѣ 11¹¹¹¹ (**Κυράων**)¹²¹²

Ѕїмѡнѣ 3 (**Συμεών**)

б) остати са фонетском адаптацијом (имају адаптацију)¹³

Анастаѣа 5' (**Ἀναστασία**)

в) се одбијати, па имамо лична имена са крњим основама. Потврду за овакав тип адаптације имамо у старословенским споменицима и у српском језику у народним говорима, попут личнога имена **Генадїе** 14', **Гѣнадїе** 11, **Ђѣнадїе** 20' (**Γεννάδιοφ**).

Књишки завршетак -иј у српском језику замењен је наставком -ије (Јовићевић 1982: 83–84), што показују лична имена из нашега материјала: **Андаѡнїе** 20, **Ѕѡнаникїе** 19, **Ѕаникїе** 16.

Грчки, калкирани наставак можемо видети у следећим примерима:

- -ѡφ: -ије

Лично име, *Дионисије* грч. Διονύσιος, понело је осам приложника из наше грађе и забележено је као: **Диѡнисије** 21' и **Дїѡнисије** 19'.

Георгије грч. Γεώργιος, долази забележено чак 46 пута у Поменику као: **Георѓїе** 77 и са лигатуром, **Гѣѡргїе** 81'. Графијска варијанта **к** у личном имену сведочи о читању, односно гласовној вредности *ђе*.

¹¹ Пример дајемо како је записан у *Поменику манастира Крушедола*.

¹² У свим случајевима где су наведени примери на грчком коришћени су: Бауер 1958; Грковић 1977; Кахане 1970–1976; Миклошич 1862–1865; Палмер 1980; Сенц 1910; Сидни 1968.

¹³ О фонетској адаптацији у хрватским «далматским грецизмима» в. више у Каповић/Булетих 2010.

Игњатије грч. Ἰγνῆτιοφ забележено осам пута, као: **Игнатіе** 17 и **Игнатіе** 21’.

Посебна категорија била би лична имена настала комбинацијом несловенских основа које су се различито адаптирале у српском језику и словенских суфикса, ту издвајамо следећа лична имена:

Наставак -ко је у време XVI века био веома жив, па је послужио и за извођење нових форми од основа страних имена: **Ђурко** 83’, **Љцко** 114’, **Павко** 85, **Петко** 24, **Степко** 66 и сл.

Према именима типа *Драган*, *Милан*, суфикс -ан је послужио за грађење личног имена **Ђерманъ** 12.

Суфикс -ша забележен је у именима **Никша** 66’, **Петрџша** 110’ и сл.

Суфикс -ица често се јавља у грађењу мушких и женских имена словенског порекла. Поменути суфикс је свакако у вези с несловенским личним именима имао деминутивну улогу: **Ђурџица** 113, **Ивџица** 110, **Љица** 110, **Марица** 105 и сл.

Такође, лична имена **Павліа** 113, потом **Павла** 108, које су понеле приложнице у нашем Поменику, адаптирана су од **Пављь**, грч. Παῦλος.

ОСНОВЕ НА -А

Професор Р. Јовићевић сматра да су се према старословенским личним апелативима основа на -а морфолошки „адаптирала грцизирана и грчка лична имена мушкога рода на: -α, -ας, -αος, -ος и женскога рода на: -α, -αβ, -αρ, -η, -ις” (1992: 14).

Из *Поменика манастира Крушедола* забележена су следећа:

МУШКА ЛИЧНА ИМЕНА	
ТИП: БОКВОДА	
Зосима 21	грч. Ζώσιμος
Козма 12	грч. Κοσμάς
Лоука 8’	грч. Λουκάς
Љвна 52	грч. Ἰωνᾶς
Никола 76’	грч. Νικόλαος
Нікіта 14’	грч. Νικῆτας

Сава 3	грч. Σάββας
Томла 77'	грч. Θωμάς

ЖЕНСКА ЛИЧНА ИМЕНА	
ТИП: ЖЕНА	
Јанна 36'	грч. Άννα
Барвара 3'	грч. Βαρβήρα
Јованна 104'	грч. Ιωάννα
Екатерина 36'	грч. Ακάτεράνη
Елена 3'	грч. έΙελόνη
Ефросина 33	грч. Εύφροσύνη
Макрина 103'	грч. Μακράνη
Марина 103	грч. Μαρίνα
Марта 34	грч. Μάρθα
Матрона 34	грч. Ματρώνη
Самфира 111	грч. Σαλφεάρα
Тевдора 36	грч. θεοδέρα
Татјана 5	грч. Τατιανῆ

МУШКА ЛИЧНА ИМЕНА НА -ЈА

ТИП: брат/р/на

Морфолошком адаптацијом према словенским апелативима -ја деклинације ушла су у старословенски језик према проф. Р. Јовићевићу (1992: 29):

- а) грцизирана и грчка лична имена мушкога рода, која у грчком језику имају наставак -ιαφ, као и по једно име на -εαφ и на -ιων, а у старословенском језику у номинативу имају завршетак -та и деклинирају се према моделу именице **брат/р/на**;

- б) грцизирана и грчка лична имена мушкога рода, која се у грчком језику завршавају на -ηφ, -η, и једно име на -(φ), а у старословенском језику у номинативу имају завршетак -и/и и деклинирају се по обрасцу именице **валин**;
- в) грцизирана и грчка лична имена женскога рода, која се у грчком језику завршавају на -α, -αφ, као и по једно име на -αμ и на -α, а у старословенском језику у номинативу имају завршетак -а и деклинирају се по обрасцу именице **змина**;
- грцизирана и грчка лична имена женскога рода, која се у грчком језику завршавају на -η, као и једно име на -α, а у старословенском језику имају у номинативу завршетак -и/и или -ѝ и деклинирају се по обрасцу именица **рабини**.

МУШКА ЛИЧНА ИМЕНА НА -JA	
тип: брат/р/иа	
Аζαρία 22'	грч. Αζαρίας
Ανανία 8'	грч. Ἄνουαίας
Ανδρία 51'	грч. Ἄνδρῶαφ
Ανδρεα 88	грч. Ἰανδρῶαφ
Ζαχαρία 8	грч. Ζαχαρίας
Ισνια 13	грч. Ἰησαίας
Илиа 51	грч. Ἄηλίας
ερεμία 20	грч. Ἰερεμίας

МУШКА ЛИЧНА ИМЕНА НА -И/И/	
тип: валин	
Μωσει 51'	грч. Μωσῆς

ЖЕНСКА ЛИЧНА ИМЕНА НА -иѢ	
ТИП: зѢМѢ	
АнастасѢа 35	грч. Αναστασία
ВасилѢа 33	грч. Βασάλισσα
ЕвгѢнѢа 33	грч. Εγγενάα
ЕвдокиѢа 35	грч. Εηδοκάα
ЕпраѢѢа 37	грч. Εηπραζάα
ЕфимѢа 57	грч. Εηφημάα
МарѢа 3'	грч. Μαριάμ
ОлимпѢада 33	грч. Όλυμπιάς
ПелагѢа 7	грч. Πελαγάα
СоломѢа 36	грч. Σολωμία
СофѢа 36	грч. Σοφάα
ФевронѢа 4	грч. Φεβρονία

Основе на -Ѣ

Грцизирана индеклинабилна женска лична имена, која се у грчком језику завршавају на -β, -λ, -τ, -υ, као и по једно деклинабилно грчко лично женско име на -η и на -ω, ушла су у старословенски језик морфолошком адаптацијом према словенским именицама женскога рода с основом на -i, а према проф. Р. Јовићевићу ту убрајамо име *Елисавет* (1992: 45). Поменуто лично име долази и у нашем материјалу и забележено је као, *Елисаветъ* 114, грч. Ἑλισθήβετ.

Основе на -Ѣ

Професор Р. Јовићевић у ову групу издваја према старословенским личним апелативима основа на -Ѣ, морфолошки адаптирана грчка и грцизирана лична имена мушкога рода, која су уместо грчких номиналних завршетака добила у старословенском језику -ъ (1992: 52).

ТИП: ραβῆ	
Јвваκδμῆ 16 ¹⁴	грч. ἸΑββακοῦμη
Јвсаαομῆ 9	грч. Ἀβεσσαλώμη
Јвρααμῆ 81	грч. Ἀβραάμη
Варлаμῆ 3	грч. Βαρλαάμη
Вениαμινῆ 19	грч. Βενιαμάνη
Висαρινωνῆ 14	грч. Βησσαράωνη
Гаврилῆ 10	грч. Γαβριῆλ
Герасимῆ 15'	грч. Γερήσιμοφ
Германῆ 14	грч. Γερμανῶφ
Давидῆ 13'	грч. Δαυάδ
Дамῆанῆ 50	грч. Δαμιανῶφ
Данилῆ 6	грч. Δανιῆλ
Дмитрῆ 4	грч. Δημητριοφ
Евдоκῆμῆ 13'	грч. Εὐδόκιμος
Ефреμῆ 6'	грч. Ἰεφραάμη
Јкῆμῆ 51	грч. Ἰωακάμη
Иларинωνῆ 14	грч. Ἰλαράωη
Јωвῆ 13	грч. Ἰῆβ
Јаковῆ 8	грч. Ἰακῆβ
Јωанῆ 16	грч. Ἰωάννηφ
Исаакῆ 81	грч. Ἰσαήκ

¹⁴ Удвојено -ов- овде показује да *Поменик манастира Крушедола* чува грчки начин писања овог библијског личног имена ἸΑββακοῦμη. Такође, забележена су и удвојена вокалска слова: *Авраам* 81, *Исаак* 81 и сл. Дакле, појава удвајања како вокалских, тако и сугласничких слова није ограничена само на календарска имена, али је приметно да је више везана за антропониме грчкога порекла, односно чешћа је у страним речима (Новаков 2017: 42).

Исидоръ 18'	грч. Ἰσάδωροφ
Іωсифъ 13	грч. Ἰωσῆφ
Кѹрїанъ 20'	грч. Κυπριανός
Кѹрїакъ 66	грч. Κυριακός
Кирилъ 16	грч. Κύριλλος
Киρίωνъ 11	грч. Κυράωυ
Константиъ 16	грч. Κωνσταντῖνος
Ξενοфотъ 20'	грч. Ξενοφῶν
Лазаръ 49'	грч. Λήξαροφ
Логинъ 10'	грч. Λόγγυοφ
Мартинъ 70	грч. Μαρτῖνος
Маџїмъ 3	грч. Μήξιμοφ
Мисаилъ 10'	грч. Μισαῆλ
Митрофанъ 18	грч. Μητροφάνηφ
Миχαилъ 8	грч. Μιχαῆλ
Неѡфитъ 13	грч. Νεώφυτοφ
Несторъ 21'	грч. Νόστωρ
Никаноръ 16	грч. Νικήτωρ
Никѹфоръ 13	грч. Νικήφορος
Никодимъ 6'	грч. Νικόδημοφ
Θρεстъ 20	грч. Ἄορῶστηφ
Павълъ 8	грч. Παῦλος
Петръ 5	грч. Πῶτροφ
Пиминъ 15'	грч. Ποιμίν
Прохоръ 16	грч. Πρόχοροφ
Рафаилъ 18'	грч. ἸΡαφαῆλ

Рωμανъ 15	грч. ἸΡωμανοφ
Силвестръ 10	грч. Σάλβεστροφ
Сѣмѣнъ 9	грч. Σιμεῖν
Сѣмонъ 49	грч. Σάμου
Спиридонъ 10	грч. Σπυράδου
Sthçanç 6	грч. Στόφανοφ
Тевдоръ 21	грч. Θεόδωροφ
Тевдогъ 19'	грч. Θεόδουλοφ
Θεω[к?]тистъ ¹⁵ 19'	грч. Θεώκτιотоφ
Тевфанъ 116	грч. Θεοφήυηφ
Теофилъ 22'	грч. Θεόφιλοφ
Трифонъ 80'	грч. Τρηῖφονοφ
Филимонъ 13	грч. Φιλέμου
Филипъ 52	грч. Φάλιπσοφ
Харитонъ 13'	грч. Χαράτω
Хрѣстофоръ 14	грч. Χριστόφοροφ

Основе на -іѡ

У овој групи јесу грцизирана и грчка мушка лична имена, која су ушла у старословенску -іѡ деκлинацију, те их према њиховом завршетку у старословенском језику можемо поделити на (Јовићевић 1992: 107):

- а) имена на -и/-јъ/
- б) имена на -ѣ

Лична имена на -и/-јъ /

Према речима професора Р. Јовићевића овде спадају грцизирана и грчка мушка лична имена која се у старословенском језику завршавају на -јъ. Овај наставак у номинативу -јъ има највећи број грчких и грцизираних личних имена у старословенском језику. У групи личних имена на -јъ разликује се неколико

¹⁵ Код овога примера недостаје слово *κ*, те је свакако у питању писарска грешка.

подгрупа према вокалу који се налази испред -јъ, јер је тај самогласник утицао на даљу судбину грчких и грцизираних личних имена у неким словенским језицима (Јовићевић 1992: 107).

Старословенски завршетак **-ии//ијъ/** одговара грчком суфиксу **-ιοφ, -ειοφ**, затим завршецима **-ιφ, -ιαφ, -ι, -ηφ, -οφ**. Према Р. Јовићевићу, старословенски језик није имао личних апелатива на **-ии /-ијъ/**; тај наставак јесте калк грчкога суфикса **-ιοφ, -ειοφ** којим се завршавао највећи број грчких, а мањи број грцизираних личних имена која су ушла у старословенски језик (1992: 107–108). За наставак **-ијъ** „с правом” А. Вајан каже да је „књишке природе” сматра професор Јовићевић (1992: 108).

Старословенски завршетак **-аи/-ајъ/** код личних мушких имена одговара грчком завршетку **-αοφ** и грцизираном завршетку **-αε** (Јовићевић 1992: 108).

Старословенски завршетак **-ои/-ојъ** одговара грчком завршетку **-οηφ** (Јовићевић 1992: 108).

Старословенски завршетак **-еи//ѣи/-ејъ//ѣјъ** одговара грчким и грцизираним завршецима: **-αιοφ, -εοφ, -άα, -ὀε, -ηφ, -άαφ, -ὀαφ, -εῆφ** (Јовићевић 1992: 108).

Из *Поменика манастира Крушедола* овде убрајамо следећа лична имена:

лична имена на -и/-јъ/	
Атанасиј 12'	грч. Ἀθανάσιος
Акакиј 21	грч. Ἰακῆκιος
Андреј 76	грч. Ἰαυδρόαφ
Василиј 5	грч. Βασάλειος
Виталиј 18	грч. Βιτήλιος
Георгиј 81'	грч. Γεῆργιος
Григорј 8	грч. Γρηγόριος
Димитриј 21	грч. Δημέτριος
Димитриј 20	грч. Διουῆσιος
Гюрк 3	грч. Γεῆργιος
Евгениј 22	грч. Εὐγένιος

Евлогiи 15	грч. Εὐλόγιος
евтиλiи 10'	грч. Εὐθύμιος
епифанiи 10	грч. Ἐπιφάνιος
Игнатiи 10'	грч. Ἰγνώτιος
ерофeи 15	грч. Ἰερῳθεος
Ишилъ 13'	грч. Ἰωὴλ
Елисеи 51	грч. Ἐλισσαῖος
Левнтiи 21'	грч. Λεῳντιος
Нектарiи 18	грч. Νεκτῆριος
Матей 64'	грч. Ματθαῖος
Мeтoдiи 20'	грч. Μεθόδιος
Енoфpии 14	грч. Ἰουοῆφριος
Паxоmии 22'	грч. Παχῆμιος
Саватiи 18	грч. Σαββῆτιος
Θeωδcии 13	грч. Θεοδῳσιος
Тимотeи 11	грч. Τιμόθεος
Θадeи 95'	грч. Ταδδαиос
Филотeи 22'	грч. Φιλόθεος

ЛИЧНА ИМЕНА НА – Ъ

Према класификацији професора Р. Јовићевића овде убрајамо грцизирана и грчка лична имена, која су ушла у старословенски језик ослањањем на словенске личне апелативе типа: дѣлатѣль, рывьарь (1992: 126).

Из нашега материјала овде би припадало само лично име, забележено три пута, **Васил 78 / Василь 114**.

До колебања у стрословенским споменицима долазило је, како каже професор Р. Јовићевић и код грцизираних и грчких мушких личних имена на -р и -ароф (1992: 131).

Поменик манастира Крушедола који је био предмет наше анализе за овај наставак има лично име *Лазар*, које има 30 појава, а забележено је као *Лазаръ* 49, али има и облик *Лазд* 87 са 15 појава.

ДЕРИВАЦИОНА АДАПТАЦИЈА

Говорећи о деривационој адаптацији, професор Р. Јовићевић истиче да је мањи број грцизираних и грчких личних имена ушао у старословенски језик на поменут начин, то јест, ослањајући се на постојећа словенска лична имена (Јовићевић 1992: 133).

Од словенских антропонимских суфикса примену су нашли следећи: -d-, -ак-, -ik-, -п-, -s-, -о. Настанак ових суфикса и њихова антропонимска примена, „углавном су објашњени у научној литератури” (Јовићевић 1992: 133).

Издвајамо суфиксе за које смо имали потврду у нашем материјалу:

– -d-

Професор Р. Јовићевић каже да се на овај суфикс посматра као творбени елемент у грађењу личних имена уопште (1992: 134).

У оквиру ове групе издваја се суфикс -ад, који, како каже професор Р. Јовићевић, Слобода везује за јужнословенска имена (1992: 137). Та два имена несумњиво јесу српска и забележена су и у *Поменнику манастира Крушедола*, а то су *Милладин* 85' и *ВѸкадин* 85. (Јовићевић 1992: 137).

-ак

Као антропонимски суфикс -акъ се у словенским језицима обично додаје на адјективну основу и указује на неку особину носиоца антропонима. Таква су руска и српска лична имена која долазе и у *Поменнику манастира Крушедола*, као на пример: *НѸбакъ* 95 и *Радакъ* 114.

-о

Професор Р. Јовићевић истиче да је у старословенски језик ушло грцизирано лично име *Марко*, суфиксално, ослонивши се на постојећа словенска лична имена на -о, претходно одбацивши крајње грчко -φ (1992: 148–149). Лично име *Марко* 141 забележено чак 47 пута, једанпут са дебелим полугласником после р, *Маръко* 94'.

Понародњена лична имена.

У ову групу професор Р. Јовићевић убраја грцизирана и грчка лична имена, чија је основа или окрњена или измењена у односу на грчку основу (1992: 153).¹⁶

У старословенском језику окрњену основу имају најчешће лична имена, која се у грчком језику завршавају на -иоф (Јовићевић 1992: 153). Улазећи у старословенски језик морфолошком адаптацијом грчка и грцизирана лична имена на -иоф добијала су завршетак -ијъ. А тај завршетак представља, калк грчкога суфикса -иоф јер старословенски језик није имао личних апелатива на -ијъ, и то је завршетак књишке природе (Јовићевић 1992: 153).

Професор Р. Јовићевић истиче и да су се сва та грчка и грцизирана лична имена на -ијъ лако ослобађала тога књишкога завршетка у старословенским споменицима, у којима је народни утицај јачи, па често имају и ликове са окрњеном основом. Међутим, како „то нису скраћена имена. Она су на средини између пуних и скраћених имена” (Јовићевић 1992: 153).

Од личних имена из нашега материјала издвајамо, **Василіе** 11, које је преузето из грчкога језика, а јављају се и форме **Васил** 78 и **Василь** 114', грч. βασιλεῖς, које смо већ помињали. Овај облик је настао вероватно као *Васил* + -ј (-јъ), што би значило да представља превод, *Васиљев*, али и да тај стари прасловенски суфикс -јъ који је донесен овамо, траје и до данас, можда као формант. У ову групу можемо издвојити још и лично име **Дмитръ** 4, грч. Δημιτριοφ, које је у Поменику забележено 44 пута.

Уместо закључка.

Поменик манастира Крушедола који је био предмет наше анализе, показао је велики број личних имена хришћанскога порекла (највише календарских) у целој рукописној књизи у односу на број имена словенскога порекла.

Од најфреквентнијих личних имена, удео грцизама није занемарљив.

Нарастајућа грцизација која се у личним именима приложника запажа може да сведочи и о враћању грчким оригиналима, мада се не може знати да ли је до овога дошло током самога писања Поменика или знатно раније, али је сасвим јасно да су лична имена грчкога порекла у знатној доминацији у односу на сва остала страна имена. То несумњиво указује на снагу и стабилност хришћанства и црквенога утицаја у северном делу Србије током XVI и XVII века.

¹⁶ О грчким моделима у српскохрватској антропонимији, в. више у: Црепајац 1979.

Грађа је показала да се велики број грчких и грцизираних имена (која су и веома разноврсна) прилагодио српском језику у том периоду, односно, према професору Р. Јовићевићу веома рано прилагођен законима нашега језика. Од тих личних имена стварани су нови облици у складу са стварањем нових форми од српских имена словенскога порекла.

Гледајући сва лична имена у Поменику, без обзира на то да ли је у питању њихова фонетска или деривациона адаптација, закључујемо да она показују и испољено приближавање писању у грчком језику, на пример, *Евдокиа*.

У материјалу има личних имена од окрњене грчке основе, као што су, *Дмитар*, *Игњат*. Књишки завршетак -иј замењен је наставцима -ије и -ија, а то се могло видети у бројним примерима попут: *Антоније*, *Вићентије*, *Димитрије*, *Игњатије*, *Јоаникије* и сл.

У погледу морфолошке адаптације грчки и грцизирани наставци могли су: остати у неизмењеном облику (немају адаптацију), *Кирион*, *Симеон* или остати са фонетском адаптацијом (имају адаптацију), *Анастасија*.

И, на крају, из свих наведених примера за грађење нових форми личних имена од разнородних језичких елемената, види се да су страни антропоними (највише грчкога порекла) увелико у XVI и XVII веку, урасли у српски ономастикон и да су од њих настајале нове форме по узору на словенска имена. То су потврдили облици личних имена забележених у *Поменику манастира Крушедола* које су понела црквена лица (којих је више), а потом и приложници, обичан свет.

ЛИТЕРАТУРА

- Бауер 1958:** W. Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, A translation and adaptation of the fourth revised and augmented edition of Walter Bauer's *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und den übrigen urchristlichen Literatur*, Chicago and London.
- Вајан 1958:** A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves, tome II*, Lion – Paris.
- Видовић 2007:** D. Vidović, Prilog proučavanju odraza svetačkog imena Juraj u hrvatskoj antroponimiji, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 431–447.
- Влајић Поповић 2009:** Ј. Влајић–Поповић, Грцизми у српском језику (осврт на досадашња и поглед на будућа истраживања), *Јужнословенски филолог*, LXV, 375–403.

- Влајић Поповић 2011:** Ј. Влајић–Поповић, Грцизми у српским народним говорима (на територији Војводине), *Јужнословенски филолог*, LXVII, 197–218.
- Горпинич 2006:** В. А. Горпинич, *Антропонимия древнoгреческого языка*, Днепропетровск: ДПУ.
- Грковић 1977:** М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Грковић 1983:** М. Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду.
- Грковић 2011:** М. Грковић, Хришћанска имена код Срба, *Дани српскога духовног преображења VIII, Две хиљаде година хришћанства. Духовност, култура и историја, Научни скуп Деспотовац*, 21–22. 8. 2000. године, Деспотовац.
- Грковић Мејдор 1993:** Ј. Грковић–Мејдор, *Језик „Псалтира из штампарије Црнојевића”*, Подгорица: Одбор за обиљежавање 500 година прве штампане ћирилске књиге на словенском југу, Црногорска академија наука и умјетности.
- Давидов 1994:** Д. Давидов, *Парусија*, Београд: Просвета.
- Даниловић 1999:** Д. Даниловић, Поменици, у: *Лексикон српског средњег века*. Прир. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд: Knowledge, 551–552.
- Јовићевић 1982:** Р. Јовићевић, Понародњена грчка и грцизирана nomina propria у Асемановом јеванђељу, *Onomastica jugoslavica*, 10, Загреб, 83–84.
- Јовићевић 1992:** Р. Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Јовићевић 1995:** Р. Јовићевић, *О именима – чланци и расправе* – Београд: Филолошки факултет.
- Каповић/Вулећић 2010:** М. Каповић, N. Vuletić, Refleks grčkoga γ u hrvatskim „dalmatskim grecizmima”, *Filolog*, 55, Zagreb, 37–57.
- Кахане 1970–1976:** Н. R. Kahane, Abendland und Byzanz: Sprache, In: Wirth, Peter (ur.). *Reallexikon der Byzantinistik*. Sv. I/4–6, Amsterdam, 345–640.

- Маретић 1886–1887:** Т. Maretić, О народним именима и презименима Хрвата и Срба, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu*, knjiga LXXXI, 81–146; LXXXII, 69–154.
- Миклошич 1862–1865:** Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindbonae.
- Муљачић 1963:** Ž. Muljačić, Osobna imena u Dubrovniku (Župa Grad) od 1800. do 1900. god. (Prilog statističko-strukturalnoj analizi naših antroponima), *Filologija*, 4, Zagreb, 111–128.
- Новаков 2010:** Д. Новаков, Неки примери словенских основа с несловенским суфиксима у именима *Поменика манастира Крушедола* (XVI/XVII век), *Јужнословенски филолог*, LXVI, 349–356.
- Новаков 2017:** Д. Новаков, *Имена Поменика манастира Крушедола*, Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања.
- Поповић 1958:** I. Popović, Hrišćanska grčka onomastika u Hrvata, *Зборник радова САНУ*, 59, Београд, 77–97.
- Палмер 1980:** R. Palmer Leonard, *The Greek Language*, Norman (Oklahoma).
- Родић 1973–1974:** N. Rodić, О неким библијским именима у нашем језику, *Onomastica jugoslavica*, 3–4, Zagreb, 95–97.
- Сенц 1910:** S. Senc, *Grčko-hrvatski rječnik za škole /po Bensler – Kaegijevu grčko-njemačkom rječniku/*, Zagreb.
- Сидни 1968:** W. Allen Sydney, *Vox Graeca. A guide to the pronunciation of classical Greek*, Cambridge.
- Црепајац 1979:** Љ. Црепајац, Прилог проучавању грчких модела српско-хрватске антропонимије, *Ономатолошки прилози*, I, 69–74.

GREEK AND GRECIZED PERSONAL NAMES IN MONUMENTS OF MONASTERIES KRUSHEDOLA (XVI/XVII CENTURY)

MSPC 240

Summary

The paper draws attention to the Greek and Greekized personal names recorded in the Monument of the Krušedola Monastery MSPC 240 (XVI/XVII century) and points out how phonetically and morphologically they were adapted in the Serbian language, i.e. in the aforementioned manuscript book. Personal names are classified according to the model

of Professor Radojica Jovićević, i.e. according to the old naming bases, the way he did it, looking at the adaptation of the mentioned names in the Old Slavic language.

Key words: Monument, Greek names, Greekized names, Krušedol monastery, XVI/ XVII century, Radojica Jovićević.

Dragana S. Novakov